

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Papieren monumenten

Over diepe breuken en lange lijnen in de geschiedenis van tekstedities in de Nederlanden, 1591-1863

Rock, J.A.T.

Publication date

2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Rock, J. A. T. (2010). *Papieren monumenten: Over diepe breuken en lange lijnen in de geschiedenis van tekstedities in de Nederlanden, 1591-1863*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

SAMENVATTING

Dit proefschrift is een geschiedenis van edities van letterkundige teksten in de Nederlandse volkstaal die tussen 1591 en 1863 verschenen.

Een editie is het product van een tekstediteur; een editeur verspreidt een oude tekst, waarvan hij niet zelf de auteur is maar waarin hij wel eigen ingrepen kan doen, opnieuw door middel van de drukpers. Als onderscheidend kenmerk geldt de zelfpresentatie van de editeur: hij moet zichzelf of zijn ingrepen kenbaar maken. Omdat die zelfpresentatie altijd terug te vinden is in de peritext (Genette) van de editie en omdat de editeur daar ook zijn activiteit verantwoordt, is de peritext in tekstedities de belangrijkste bron voor deze studie. Daarbij geldt de oudste, brede invulling van de letterkunde, waar behalve de epiek en lyriek, ook volksverhalen, kronieken en traktaten onder vallen. Ook de chronologische opzet is breed: de onderzochte periode begint bij het eerste verschijnen van een volkstaaleditie in de Nederlanden en loopt door tot de vestiging van tekstedities in de volkstaal als academisch vak.

In de bestaande internationale wetenschappelijke literatuur over de geschiedenis van de filologie komen tekstedities meestal voor als weinig geproblematiseerde eerste producten van het filologische vak. Er vallen daarbij twee strekkingen te onderscheiden. In de eerste gelden tekstedities als het begin van moderne filologieën, die zich na 1760 over heel Europa ontwikkelden in het kader van het literaire historisme en het culturele nationalisme. Het werk van Joep Leerssen vat deze eerste strekking samen. Voor de Nederlanden zijn editoren met een nationale agenda als Jan Frans Willems, Willem Jonckbloet of Matthias de Vries al vaker in die zin bestudeerd. Voor de tweede strekking staat hier het werk van Anthony Grafton. Daarin gelden tekstedities als producten van de belangrijkste taak die vooral de klassieke filologie zich al sinds het laatste kwart van de zeventiende eeuw stelt: de taak van de tekstkritiek. Een bijzondere plaats binnen de Republiek der Letteren was daarbij weggelegd voor Leidse editoren als Josephus Scaliger, Janus Dousa en Petrus Scriverius. Hun doel was het achterhalen van de waarheid, ook over het verste verleden.

Dit onderzoek past beide strekkingen in de bestaande historiografie toe op de Nederlandse volkstaaledities. Dat gebeurt vanuit vier concrete vraagstellingen. Twee ervan zijn eerder inventariserend en schetsen de lokale context van tekstedities in de Nederlanden. Het gaat om de vraag naar het object: welke teksten werden opnieuw uitgegeven? Verder om een prosopografische vraag: wie gaf die teksten

opnieuw uit en in welke institutionele omgeving? De andere vragen peilen naar de verschillen tussen de twee historiografische strekkingen: zij gaan – ten derde – over de legitimaties die editeurs aan hun onderneming gaven; en over de basis waarop zij hun kennis als betrouwbaar lieten gelden – het onderwerp van een laatste, epistemologische vraagstelling. Als aanname geldt daarbij dat het antwoord op die vier vraagstellingen vooral duidelijk wordt via valse filologische kennis, via edities van teksten die niet zo oud waren als ze zich voordeden en soms door de editeur zelf waren geschreven. In dat opzicht blijkt de vervalste kroniek van Klaas Koliijn, met edities tussen 1700 en 1777, een richtingbepalende casus.

Het eerste resultaat van dit onderzoek is de vaststelling van een drievoudige nationalisering van het Nederlandse editievak tussen 1591 en 1863. De nationalisering van het vak blijkt uit de antwoorden op de eerste drie vraagstellingen. Ten eerste veroverden de Nederlandse taal en de eigen geschiedenis een vaste plaats in de keuze van editeurs, naast de klassieke literatuur en geschiedenis. Het ging aanvankelijk vooral om de Amsterdamse dichters uit de Gouden Eeuw (en dan vooral Joost van den Vondel) en de middeleeuwse geschiedenissen van de provincies (en met name de Hollandse kroniek van Melis Stoke); vanaf 1784 ook om de taal van kroniekeditors (zoals die van Jacob van Maerlant in de *Spiegel historiael*), en na 1819 bovendien ook de middeleeuwse lyriek en epiek (zoals die van *Esopet* en de Arthur- en Karelromans). Ten tweede verrichtte de editeur zijn werk steeds vaker in een nationale context. De editeur werd al vóór 1600 een afzonderlijke en herkenbare tekstinstantie; rond 1800 organiseerde hij zich in nationale en gespecialiseerde instellingen. De vroegste daarvan was de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden (sinds 1766), de meest gespecialiseerde de Vereeniging ter bevordering der oude Nederlandsche letterkunde (1843-1848). Ten derde legitimeerden editeurs hun werk ook op een steeds nationalere wijze. Van bij het begin rond 1600 was een gevoel van Nederlandse eigenheid, nauw verbonden met de gruwelen en de successen van de Opstand, aanleiding om de eigen taal en geschiedenis te bestuderen. Dat gevoel werd na de Napoleontische tijd abstracter, ethischer en zo nationaler.

Er is dus een nationalisering van het editievak te herkennen in de keuze van teksten, in de organisatievormen en in de legitimering ervan. Die nationalisering kende een versnelling in de periode tussen 1770 en 1850, deed editeurs uit de Nederlanden aansluiting vinden met internationale ontwikkelingen, in de eerste plaats die van het Duitse literaire historisme en nationalisme, en resulteerde na 1840 in de vestiging van een nationale en wetenschappelijke Nederlandse volkstaalfilologie.

Het tweede resultaat van deze studie is een continuïteit in de epistemologie van het editievak die ze aan het licht brengt: een spanning tussen het hoge belang dat er in

gesteld werd om oude teksten via edities opnieuw beschikbaar te stellen en de moeilijk te bewijzen betrouwbaarheid van die edities. Terwijl de beschikbaarheid altijd het doel bleef voor editoren, konden ze betrouwbaarheid inroepen op verschillende gronden. Dat gebeurde aanvankelijk vooral op basis van de geleerde en maatschappelijke status van de editor, later vaker op basis van de banden die hij had met de nationale en gespecialiseerde instituten, maar uiteindelijk altijd op de aanwezigheid in een materiële oude vorm van de opnieuw gedrukte tekst. In de vestiging van een materialistische epistemologie in het editievak speelde de affaire rond Kolijn een sleutelrol.

Dit blijvende epistemologische spanning kan verklaard worden als een element uit een haast tijdloze geleerde houding onder teksteditoren: het antiquarisme (Momigliano). De belangrijkste kenmerken daarvan zijn een exemplarische opvatting over het verleden en over oude taalvormen, en een fascinatie voor de materiële wereld buiten de tekst als basis voor filologische kenniszekerheid. Het antiquarisme was de dominante filologische onderzoekshouding rond 1600, ook in de Nederlanden, en bleef daar deel uitmaken van een geleerde traditie. Willem Bilderdijk was er in de jaren 1820 de grootste verdediger van, maar dit proefschrift wijst het antiquarisme ook in de nationale filologische wetenschap van na 1840 aan.

Dit proefschrift betoogt dan ook dat het antiquarisme de hele onderzochte geschiedenis van Nederlandse letterkundige tekstedities bepaalde, dat de Nederlandse nationale filologische wetenschap van na 1840 als een late inlossing van de filologische beloften van rond 1600 kan gelden, dat tekstgeleerden zonder de materiële wereld de dreiging van epistemologische twijfel hebben gevoeld en dat editoren tussen hun kwetsbare, oude papieren de haast eeuwige zekerheid van het monument blijven zoeken.